



DE ONMOGELIJKE
DILEMMA'S VAN
EEN JOODSE
BLOKOUDSTE IN
AUSCHWITZ

De
nazi's
kenden
me bij
naam

Magda Hellinger & Maya Lee

met David Brewster

1

Afkomst

Ik had plaatsgenomen in een grote glanzend zwarte limousine. Naast me zat *SS-Hauptsturmführer* Josef Kramer, commandant van concentratiekamp Auschwitz-Birkenau, in het imposante grijsgroene uniform van de SS, inclusief de pet met dat onheilspellende *Totenkopf*-symbool op de rand.

Het was mei 1944.

Kramer was nog maar net in Birkenau aangekomen, maar zijn reputatie was hem vooruitgesnel: hij stond bekend als een van de beruchtste SS-commandanten. Hij was enorm, ruim een meter tachtig, en had opmerkelijk grote handen. Er gingen geruchten dat hij meer dan eens gevangenen met die handen had omgebracht. In de komende twee maanden zou hij toezicht houden op de aankomst van bijna 430.000 Hongaarse Joden, binnengebracht in tot barstens toe volgestouwde goederenwagons. Hij zou toezicht houden op de vergassing, meteen na aankomst, van meer dan driekwart van deze mensen in de doodsfabrieken van het kamp. Auschwitz bereikte in deze periode zijn piek in het aantal gevangenen, en datzelfde gold voor het tempo waarin zij vernietigd werden. Van de bijna 1 miljoen

slachtoffers in Auschwitz tijdens de Tweede Wereldoorlog zou haast de helft in deze korte periode omkomen, onder het bevel van Kramer.

Ik was een gevangene. Op de een of andere manier had ik al twee jaar Auschwitz-Birkenau overleefd, een vernietigingskamp. Ik had ziekte en honger doorstaan, wreedheid en misbruik. Minstens drie keer was ik ternauwernood aan de gaskamers ontsnapt. Op mijn linkeronderarm stond '2318' getatoeëerd; dat – *dreiundzwanzig achtzehn* – was voor de meeste SS'ers mijn naam. Maar voor Kramer en een aantal andere hogere SS-officieren was ik een van de heel weinige gevangenen die zij met hun echte naam aanspraken.

Kramers auto legde het kleine eindje af naar wat *Lager C* zou worden, officieel Sektor B-IIc, een doorgangskamp voor vrouwen binnen de muren van Birkenau dat net gereed was. Het voertuig hield halt bij de hoofdpoot van het kamp en we stapten uit. Voor ons strekten zich twee rijen houten barakken uit, parallel aan elkaar gelegen en omheind door hoge afrasteringen van prikkeldraad die onder hoogspanning stonden. Aan weerszijden bevonden zich identieke kampen. De herhaling voelde eindeloos en sinister.

Kramer keek me indringend aan. 'Hier word jij Lagerälteste,' zei hij.

Lagerälteste, kampoudste. De top van de piramide in de bizarre hiërarchie van de zogenoemde Funktionshäftlinge. Ik werd uitverkoren zonder dat ik daar zelf enige zeggenschap in had, om leiding te geven aan dertigduizend net gearriveerde vrouwelijke gevangenen. Het zou mijn taak worden om toezicht te houden op de voedseldistributie en de hygiëne rond deze verzameling van dertig barakken.

Elke barak was groot genoeg om dertig paarden comfortabel te huisvesten, maar nu zouden er zo'n duizend vrouwen in worden gepropt. Het werd mijn verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat elk van hen voor het kriecken van de dag eruit tevoorschijn zou komen, en opnieuw tegen het eind van de middag, en zich op zou stellen in rijtjes van vijf voor het appèl om geteld te worden. Dat appèl duurde soms uren. Elk incident, elke misdraging, iedere gevangene die niet kwam opdagen, zou mij worden aangerekend door *Lagerführerin* Irma Grese of een van haar bewakers. Iedere gril van een dronken of chagrijnige SS-officier zou me in de gaskamer kunnen doen belanden. Iedere hygiënische calamiteit of uitbraak van een ziekte onder mijn toezicht, zou aanleiding kunnen zijn om mij met dertigduizend andere vrouwen door een schoorsteen te jagen.

Ik nam de aanblik in me op. Ik kneep mijn ogen dicht tegen de nevel van bijtende rook, afkomstig van de lange stenen schoorstenen een eind verderop, amper zichtbaar. Gelaten? Dat was de enige expressie die ik Kramer toonde. Diep vanbinnen woedde een storm aan emoties, de versterkte echo van alles wat ik in de voorbije twee jaar dagelijks had gevoeld. Angst, dat is waar iedere gevangene mee leefde, dag in dag uit. Vrees om de levens, duizenden levens, waarvan ik wist dat ze gedoemd waren, wat ik ook deed. En vastberadenheid om de missie te voltooien die ik meende te hebben om er desondanks zoveel te redden als ik kon.

Een van mijn vroegste herinneringen is die aan een confrontatie met een man in uniform. Het is een herinnering waarvan ik niet eens zeker weet of ze wel van mezelf is – ik

was nog maar drie jaar oud. Het kan zijn dat ik me vooral het verhaal herinner. Ik herinner me de felrode jurk die ik met de koppigheid van een driejarig meisje weigerde in te wisselen voor welk ander kledingstuk dan ook, de commotie in het naastgelegen huis negerend. Normaal gesproken was dat geen probleem geweest, maar op dat moment was de combinatie van rood en judaïsme levensgevaarlijk.

Het was 1919, twee jaar nadat de revolutionaire gardes van de bolsjewieken Rusland onder de heerschappij van hun rode vlag hadden gebracht. De nog jonge democratie van Tsjecho-Slowakije, ontstaan als gevolg van het uiteenvallen van het Oostenrijk-Hongaarse rijk na de Grote Oorlog, was een van de landen die erop gebrand waren die bolsjewistische heerschappij weer omver te werpen. De anticommunistische sentimenten werden steeds sterker en in heel Europa ontstond een heksenjacht op mensen die verdacht werden van communistische sympathieën. Er giste een theorie dat de Russische revolutie een Joods complot zou zijn, en dus waren Joden bij voorbaat verdacht.

In Michalovce, de stad waar wij woonden, gelegen in het oosten van Tsjecho-Slowakije, ging het gerucht dat Joden als communisten zouden worden geëxecuteerd. Een groepje Joden uit de stad benaderde onze buurman, een prominent inwoner, meneer Elefant, met het verzoek of hij hen onder zijn bescherming wilde plaatsen. Meneer Elefant stemde in, maar toen dat bericht een aantal hooggeplaatste Tsjechische officieren bereikte, kreeg hij het bevel die Joden uit te leveren. Hij weigerde, waarop de officieren zijn huis binnenvielen. Ze pakten iedereen op die zich daar schuilhield, commandeerden hun naar buiten te

gaan, waar ze tegen een muur werden gezet om te worden neergeschoten.

Terwijl dat gaande was, volhardde ik thuis in mijn verzet. Uiteindelijk gaf mijn moeder het op en trok me mijn favoriete jurkje aan, vermoedelijk afgeleid door het tumult rond het huis naast ons. Luttele momenten later viel een van die Tsjechische officieren ons huis binnen, op zoek naar nog meer Joodse communisten. De eerste kleur die hij gezien moet hebben, is dat felle rood van mijn jurkje. Hij werd op de voet gevolgd door meneer Elefant, die hem onophoudelijk smeekte de Joden te sparen.

Ik voelde niets van de angst die in de kamer hing en keek gebiologeerd naar de glanzende knopen en versierselen op het uniform van de officier. Ik strekte mijn armen uit; de man kalmeerde en tilde me op. Ik kletste, speelde met zijn knopen en petste met mijn handjes tegen de wangen van dat barse gezicht.

Meneer Elefant en mijn moeder keken verbijsterd toe. Na enkele ogenblikken klopte de man op mijn hand, zette me neer, groette meneer Elefant, verzamelde zijn mannen en vertrok.

‘Het spijt me vreselijk, meneer Elefant,’ huilde mijn moeder. ‘Ik wilde niet dat ze dat rode jurkje aandeed, maar ze moest en ze zou.’

‘Het is al goed,’ zei meneer Elefant. ‘Dat kind heeft hem vermurwd en de levens van die arme, doodsbangе mensen gered.’

Ik was het tweede kind en de enige dochter van Ignac en Berta Helliner, ongeveer drie jaar daarvoor geboren op 19 augustus 1916.

Mijn vroegste herinneringen aan mijn moeder zijn die

van een gelukkige jonge vrouw, die altijd fragmenten zong van de opera's die zij als kind in Boedapest had gezien. We hadden een grote tuin vol fruit en groenten. 's Zomers was ik altijd vroeg op en oogstte aardappelen, maïs, tomaten, wat het seizoen ook maar te bieden had. Ik klom in de fruitbomen voor de beste vruchten, vond soms ontbijt in de ene boom, lunch in de andere en avondeten in weer een andere. Mijn moeder stond altijd in de keuken, bakte *challe*, een gevlochten sjabbatsbrood. Dankzij die tuin hadden we eten in overvloed en mijn moeder deelde ruimhartig met de burens. Als iemand iets nodig had, liet ze alles vallen en hielp.

Op een dag – ik was nog jong – ging ik bij een van mijn vriendjes spelen. Ik merkte dat het fornuis in hun keuken koud was en dat er niet werd gekookt. Toen ik thuiskwam, vertelde ik dat aan mijn moeder. Die onderbrak gelijk haar voorbereidingen voor de sjabbat.

‘Morgen is het sjabbat en zij hebben niets te eten,’ zei mijn moeder. ‘Kom. We gaan hun wat brengen.’

Onderweg zei ze: ‘Mevrouw Finfitter is heel vriendelijk, maar ze is te trots om eten aan te nemen. Ik ga zo een praatje met haar maken, breng jij ondertussen dat eten naar de keuken.’

Ik voelde me behoorlijk groot toen ik vol trots de tas met stukken kip, kippenvet en wat suiker op het aanrecht van de Finfitters zette.

Een andere keer vertelde een vriendinnetje me tijdens het spelen dat zij thuis brood zonder boter aten en dat er geen melk meer was. Haar vader leed aan tuberculose en maar één van haar zussen had werk. Ik rende naar huis, vertelde het verhaal aan mijn moeder en zij stuurde me

terug met een zak suiker, boter, melk en ganzenvlees om een stevige soep van te trekken.

Toen mijn vader, een van tien kinderen in zijn gezin, halverwege de twintig was, verruilde hij zijn boekhoudersbaan voor een betrekking als leraar. Na het overlijden van de leraar Joodse geschiedenis in de stad, solliciteerde hij naar de vrijgekomen plek. Met succes. Hij ging op reis, bezocht allerlei heilige plekken en verdiepte zich in de Joodse geschiedenis, alvorens terug te keren naar Michalovce en te beginnen met zijn nieuwe baan. Hij vond een woning en deed Berta Burger, zeventien destijds, een huwelijksaanzoek. Aanvankelijk gaf hij alleen les op de enige Joodse school die Michalovce rijk was, maar het stadje groeide in de loop der jaren en er werden openbare staatscholen geopend, waar hij ook doceerde. Hij begon ook Duits te geven. Dat was een taal die hij goed beheerste en die steeds belangrijker begon te worden. Hij leerde ook mij Duits; geen van ons beiden kon destijds bevroeden hoezeer mij dat later van pas zou komen. Hij ging ook volwassenen lesgeven, mannen en vrouwen die niet konden lezen of schrijven en die hij met zijn grote hart en beminlijkheid hielp de schaamte daarover te overwinnen. Al met al was hij daar veel tijd mee kwijt; hij kwam vaak 's avonds thuis om snel wat te eten en daarna meteen weer aan het werk te gaan.

Ignac werd een bekende en geliefde verschijning in Michalovce. Hij kende de burgemeester, meneer Alexa, persoonlijk en onderhield warme contacten met de leiders van de Grieks-orthodoxe en katholieke kerken in het stadje, al was hij zelf een gelovige Jood. Al deze vooraanstaande burgers stonden vrijheid van religie voor en vonden dat alle gelovigen in vrede naast elkaar moesten kunnen leven.

Ik had vier broers. Max was ouder dan ik, Ernest, Eugene en Arthur jonger. Ik had weinig met hen van doen, met uitzondering van Arthur. Mijn oudere broers vertrokken 's ochtends al vroeg om naar de *cheider* te gaan, waar ze voor schooltijd les kregen in de Joodse geschiedenis en religie. Mijn beste vriendin was Marta, een wees van mijn leeftijd die bij ons woonde. Haar vader was omgekomen in de oorlog, haar moeder en grootmoeder waren gestorven aan een gebroken hart. Haar grootvader stond er daarna alleen voor, maar de zorg was te veel voor een man op leeftijd en mijn ouders namen haar in huis. Marta en ik groeiden op als zussen.

Afgezien van ons zevenen en Marta hadden we ook nog vaak kostgangers, leerlingen die op vrijdag niet meer op tijd voor sjabbat thuis konden komen. Door de week woonde er ook een kleermaakster bij ons in, een meisje uit een andere plaats, omdat het niet gepast was voor een alleenstaande jonge vrouw om op zichzelf te wonen. Ze maakte de prachtigste jurken voor mij en mijn moeder. En dan waren er nog de talloze andere gasten die op vrijdagavond aanschoven voor sjabbat of andere Joodse feestdagen, vrienden, schoolvrienden, collega's of een gezin dat hulp nodig had. Gelukkig hadden wij plaats genoeg. Mijn vader had ons huis zelf gebouwd en in de loop der jaren kamer voor kamer uitgebreid en aangepast aan wat er nodig was. Op zaterdag bezochten we de rest van de Hellingerfamilie, die aan de andere kant van Michalovce woonde, om *sjabbat sjalom* te wensen.

Wij woonden in een heel fijne, kinderrijke buurt met Joden en niet-Joden en de uitgebreide familieschare in de buurt. De vader van Marta maakte een poortje in de schut-

ting zodat zij en ik ongehinderd van tuin naar tuin konden rennen. We hadden een hele groep vriendinnen met wie we van alles en nog wat deden. We voerden zelfverzonnen toneelstukjes en dansjes op, we zongen, deden spelletjes. Soms deden de jongens mee.

Ik ging graag naar school en was een goede leerling. 's Middags hielp ik klasgenootjes met het huiswerk; een van hen was de zoon van de burgemeester. Erg gemotiveerd was hij niet, maar we raakten goed bevriend en ik slaagde erin om hem een beetje beter bij de les te houden. We hebben ooit samen een toespraak voorbereid als onderdeel van de festiviteiten rond de geboortedag van Tomáš Garrigue Masaryk, de zeer geliefde Tsjechische president. De hele stad was erbij en de burgemeester was verguld met het optreden van zijn zoon.

Het was een rijk en vol bestaan, met de vrijheid die eigen is aan opgroeien in veiligheid en overvloed.

Mijn vader was trots op zijn Joodse wortels. Voor het slapengaan vertelde hij ons, in plaats van de gebruikelijke sprookjes, verhalen uit de Joodse geschiedenis. Die zaaiden een passie voor het zionisme in me, een vlammetje dat in mijn vroege tienerjaren nog verder werd aangewakkerd door een Poolse leraar Hebreeuws op onze school.

Ik kwam op een dag thuis – ik sprak destijds nog geen woord Hebreeuws – en zei tegen mijn vader: ‘We hadden vandaag een heel aardige leraar. Hij leerde ons een woordje, “lo sjam”.’

Mijn vader lachte en zei: ‘Sjalom, zul je bedoelen.’

‘Ja, ja,’ zei ik. ‘Sjalom.’

Deze leraar zette een aantal buitenschoolse activiteiten

op, waaronder theater- en zanglessen, en introduceerde ons bij een *mo'adon*, een soort zionistische jeugdclub. Ik vond het heerlijk en werd al gauw actief. Het duurde maar even voordat mijn enthousiasme werd opgemerkt en ik werd aangesteld als *menahélet*, een organisator en leider, van kinderactiviteiten. Nu was ik het die jonge kinderen verhalen uit de Joodse geschiedenis vertelde en de droom deelde dat wij Joden op een dag een eigen thuisland zouden hebben. Uiteindelijk werd ik *menahélet* van oudere kinderen en nog weer later van de hele *mo'adon*.

Ik kwam er al snel achter dat een organisatie die een enthousiasteling omarmt, dolgraag alles inzet wat diegene in huis heeft. Zo raakte ik betrokken bij de zionistische jeugdbeweging Hashomer Hatzair. We noemden onszelf de Joodse scouts. Ik was erg druk met deze beweging, die Keren Hayesod en Keren Kayemeth L'Israel ondersteunde, organisaties die fondsen werven om Joden te helpen zich te vestigen in wat later Israël zou worden.

Ik raakte bedreven in het leidinggeven aan groepen en was brutaal genoeg om mensen die veel ouder waren om hulp te vragen. Ik was nog een tiener toen ik naar Trenčín reisde, bijna vierhonderd kilometer verderop in het westelijk deel van Slowakije, om daar een tak van Hashomer Hatzair op te zetten. Daar ontmoette ik drie sympathieke plaatselijke raadsleden. Zij waren niet Joods en ik vertelde hun dat ik een nieuwe jongerenbeweging voor de gemeenschap wilde oprichten. Ik stelde voor een fondswervingsactie te organiseren, waarbij we een vlaggenmast zouden neerzetten met markeringen die de hoogte van de donaties aangaven. Bij het openingsevenement kregen mensen een goudkleurige spijker en een

naamkaartje dat ze bij een van die markeringen aan de mast konden nagelen. De raadsleden waren onder de indruk en droegen zelf gul bij. Dat was belangrijk, want het gaf me een argument waarmee ik na afloop naar de leden van de Joodse gemeenschap kon gaan om te laten zien hoeveel deze ‘heidenen’ wel niet hadden bijgedragen. Zij konden natuurlijk niet achterblijven en doneerden meer dan de niet-Joden, waardoor ik nog meer inzamelde. Ik rekruteerde een plaatselijke handwerkjuf, die een vlag maakte waarop ze met haar leerlingen ons logo borduurde, net zoals ik de plaatselijke smid had overgehaald om die spijkers te maken. We hielden een grote en succesvolle openingsceremonie waarbij die vlag werd gehesen en de nieuwe scoutingtak een feit was.

Ik organiseerde ook talloze poerim- en chanoekafeesten en dansavonden waarbij geld werd opgehaald. Tijdens een van die dansavonden – ik was zestien, misschien zeventien jaar – stapte er een man op me af die vroeg of ik wilde dansen. Ik zei hem dat ik niet danste. Dat was deels waar; binnen Hashomer Hatzair werd niet gedanst, behalve als het om de *hora* ging, de Joodse versie van de traditionele Oost-Europese hora, waarbij iedereen in een grote cirkel danst. Deze man stapte naar de leider van de organisatie waarvoor wij geld inzamelden en zei dat hij een donatie zou doen als ik met hem danste. Ik weigerde weer, zei dat ik met niemand zou dansen. Dat dreef de prijs alleen maar op, totdat de leider uiteindelijk zei: ‘Luister, hij doneert een groot bedrag. Wat is erop tegen als jij een keer met hem danst?’ En dus danste ik. Dat was een kostbare dans voor hem!

Toen ik een jaar of zeventien was, nam ik ook deel aan

de *hachsjava*, of ‘voorbereiding’, een trainingsprogramma voor jonge zionisten. Doel ervan was het aanleren van praktische vaardigheden die in Palestina goed van pas zouden komen, met name in de *kibboets*. Ik ging naar Bratislava en werkte in een parketfabriek. De eigenaar was een Joodse man die Wolf heette, maar om de een of andere reden was ik er de enige Joodse werknemer. Ik werd daar gepest, aanvankelijk omdat ik nette kleren droeg in plaats van werkkleding, net als iedereen. Maar ook toen ik arbeiderskleren begon te dragen, hielden de pesterijen aan. Ik sloeg me erdoorheen door hard te werken en me afzijdig te houden van de rest.

Zoals zoveel tienermeisjes en hun vaders hadden mijn vader en ik in die jaren de nodige meningsverschillen. De meeste gingen over het zionisme. In die periode beschouwde de traditionele *Yiddische Gemeinde*, de Jiddische gemeenschap, de zionistische beweging als een sektarische nationalistische groepering die ver afstond van het joodse geloof. Nationalisme in Europa was de lont in het kruitvat voor de Grote Oorlog geweest en het broeide opnieuw overal. Mijn vader ondersteunde weliswaar de zionistische zaak, maar hij vond dat voorzichtigheid geboden was; het moest misschien allemaal wat minder fanatiek. Ik was een andere mening toegedaan: ‘Het is van groot belang om de schouders eronder te zetten en ons te organiseren en af te reizen naar Palestina. Als de nieuwe staat werkelijkheid wordt, moet er wel iemand wonen.’ Onze discussies waren fel en soms luidruchtig, maar gelukkig waren we slim genoeg om elkaars standpunten uiteindelijk ook wel te respecteren.

Maar ik had energie voor meer dan alleen het zionisme.

Tijdens de zomervakantie – ik was zestien of zeventien – vonden Marta en ik dat er een zomerkamp voor de jongere kinderen moest komen in Michalovce. Natuurlijk hadden we daar de middelen noch de plek voor en daarom benaderden we een prominente inwoner, een oudere vrouw die bekendstond als Gleich Mamma. Gleich Mamma was het soort vrouw dat zich om alles en iedereen bekommerde, een soort suikertante voor kinderen uit het hele stadje. Zij had ook de connecties om iets voor elkaar te krijgen. Ze vertelde ons dat ze iemand kende die over drie maanden zou gaan trouwen, maar het nieuwe huis dat ze hadden gekocht, stond vooralsnog leeg. Het was precies wat we zochten, ook al omdat de tuin nog niet was aangelegd – dat bood mogelijkheden voor een zandbak.

De eigenaar van het huis was meubelmaker en Gleich Mamma vroeg hem tafeltjes en stoeltjes voor ons te maken. Met haar hulp benaderden we ook de plaatselijke winkels en het lukte om speelgoed en boeken en vloerkleden te bemachtigen. We richtten de grootste van de kamers in en konden al snel van start. Wij gingen het stadje rond en vertelden geïnteresseerde ouders dat wij hun kinderen 's ochtends zouden komen halen en aan het eind van de dag weer thuisbrachten. Op de eerste ochtend stonden er zo'n veertig kinderen bij hun huis te wachten. 'Malka, Jaffa!' – onze Hebreeuwse namen – riepen ze. Als rattenvangers van Hamelen verzamelden we hen en liepen in ganzenmars naar ons kinderdagverblijf. Dat deden we de hele zomer lang; de ouders betaalden een bijdrage – wat ze maar konden missen – en dat was voldoende om de huur te betalen en om de kosten te dekken voor speelzand en wat andere spullen.

Ik leunde in de periode veel op mijn moeder, zeker als het om activiteiten voor Hashomer Hatzair ging. In de eerste jaren, toen ik nog tamelijk jong was, bracht en haalde zij me als ik bijeenkomsten had. ‘Volgens mij vergadert zelfs de regering niet zoveel,’ zei ze vaak. ‘Wat ben jij toch druk.’ Op een keer, tijdens *kever avot*, de jaarlijkse bijeenkomst waar familieleden samenkomen rond de graven van hun voorouders om te bidden, hoorde ik haar klagen tegen haar zus. Ze zei dat ik altijd zo druk was met van alles en nog wat. ‘Keren Hayesod en Keren Kayemeth en weet ik wat niet al. Wat ze ook maar verzinnen, zij moet en zal erbij zijn.’

Mijn tante antwoordde: ‘Ze kan er niets aan doen. Het is haar levensopdracht. Zei de rabbi van Belzer niet dat ze een missie heeft? Heb geduld. Het is een verstandig meisje, een bijzonder meisje ook, dat veel goeds doet. Accepteer dat. Ze kan er niets aan doen. Dit is haar lot.’

Ik had geen idee waar mijn tante het over had, maar ik was dankbaar voor de steun. En de waarheid is dat mijn ouders altijd instemden met wat ik wilde doen, ook als er verder geen of weinig steun was.

Tijdens een van mijn georganiseerde reizen voor Hashomer Hatzair werd ik ondergebracht bij de plaatselijke arts, dokter Tomashov, en zijn vrouw. Hij was een voor-
aanstaand man en een prominent geneesheer, die bekendstond om zijn behandelingen tegen krop, een ziekte die veel voorkwam in die dagen. Ik herinner me zijn typemachine, die ik gebruikte om lijsten en programma’s mee uit te tikken en het script voor een toneelstuk dat een groep jonge kinderen zou opvoeren.

Een jaar later schreef dokter Tomashov me met de vraag of ik voor hem wilde komen werken en iets leren over medicijnen, met het idee om uiteindelijk zijn assistente te worden zodat zijn vrouw kon stoppen. Ik had al geruime tijd gespeeld met het idee om arts te worden; ik was negentien en op zoek naar werk en een carrière, dus ik besloot zijn aanbod te accepteren. Ik trok opnieuw bij hen in. Hij stuurde me naar het ziekenhuis om wat basiskenis op te doen en ik deed typewerk voor hem en leerde basishandelingen zoals het verbinden van wonden. Het was een drukke tijd. Dokter Tomashovs vrouw ging een tijdje weg en omdat we het te druk hadden om te koken, aten we meestal in een restaurant om de hoek.

Op een dag kreeg ik een brief van een vriendin. Ze schreef dat ze via Gleich Mamma geruchten had gehoord dat de arts verliefd op me was geworden, zijn vrouw wilde verlaten en mij huwen. Daar schrok ik van. Het leek volstrekt bizar, al was het maar omdat hij zoveel ouder was dan ik. Het gerucht kwam me zo onzinnig voor dat het mij het beste leek om hem er op de man af naar te vragen.

Die avond in het restaurant vertelde ik hem van de brief en het gerucht dat rondging. Hij luisterde, legde zijn bestek neer en staarde me aan.

‘Het spijt me,’ zei ik, ‘maar dat zou ik niet kunnen.’

Kort daarop keerde zijn vrouw terug en nam de taken van assistente weer op zich; ik vertrok bij dokter Tomashov en keerde terug naar huis.

Na die ervaring dacht ik nog eens goed na over een studie medicijnen. De studie zelf duurde lang, het opzetten van een praktijk was kostbaar. Misschien was het verstandiger om met kinderen te blijven werken; dat kende ik, ik

wist dat ik het leuk vond en dat ik het kon. Ik zou een man kunnen zoeken die arts was, eentje die wat meer van mijn eigen leeftijd was.

Ik meldde me aan voor een opleiding voor kleuterjuf in Trebisov, 25 kilometer van Michalovce. Ik was twintig, had mijn activiteiten voor de zionistische beweging stopgezet en wijdde me, met niets anders omhanden, aan mijn studie. De vierjarige opleiding rondde ik in twee jaar succesvol af. De examens deed ik in Bratislava, de grootste stad van Slowakije.

Ik keerde terug naar huis met het plan om een kleuterschool in Michalovce op te zetten, de eerste in het stadje.

Kort na thuiskomst liep ik meneer Alexa tegen het lijf, die nog altijd burgemeester was. Hij vroeg me waar ik de afgelopen jaren had gezeten. Ik vertelde hem over mijn plannen en hij keek me stralend aan.

‘Magda, kom mee,’ zei hij met een glimlach. ‘Ik weet iets in de Tureckástraat. Aan de voorzijde bevinden zich kantoren, maar de rest staat leeg.’

Hij troonde me mee naar een keurig pand met een ruime foyer en drie aanpalende vertrekken. Er stond zelfs nog wat meubilair waarmee ik in elk geval een start zou kunnen maken, tot ik de middelen had om meer aan te schaffen.

‘Dit is precies wat ik zoek. Wat is de huur?’

‘Je denkt toch niet dat ik huur van je ga vragen?’ De burgemeesters stak een sigaret op. ‘Luister. Michalovce had ooit een kleuterschool, jaren geleden. Ik denk dat ik weet waar het meubilair ligt opgeslagen. Ik zal ervoor zorgen dat het wordt gebracht.’

Ik was sprakeloos. De burgemeester stond erop. ‘Je verdient het,’ zei hij.

Niet lang daarna kon ik het schooltje openen en binnen een paar dagen was het aangemeld bij de schoolinspectie en zat het vol met zowel Joodse als niet-Joodse kinderen. Ik had al snel een routine te pakken. Iedere ochtend wandelde ik het kleine eindje naar het schooltje en groette onderweg meneer Kahot, de schoenmaker die zoveel prachtige schoenen voor me heeft gemaakt; in de weekenden bracht ik tijd door met Marta en andere vriendinnen. Toen 1940 aanbrak, had ik het gevoel dat ik mijn leven op de rit had. Ik had mijn koers uitgestippeld, een eigen onderneming opgebouwd. En daar was ik trots op.

Begin 1942 vertelde een treinconducteur iemand, die het op zijn beurt weer aan iemand anders doorvertelde, die het verhaal opnieuw verder bracht, dat hij had gehoord dat ongehuwde Joodse vrouwen werden opgepakt om in Duitse fabrieken tewerkgesteld te worden. Het bracht een siddering teweeg in onze plaatselijke Joodse gemeenschap. Die conducteur, zo ging het verhaal, had zijn vriendin naar het platteland gestuurd om onder te duiken. Overal hoorden we verhalen van jonge vrouwen die vertrokken – eentje naar Ierland, een ander naar Engeland, weer een ander naar Hongarije.

Al aan het einde van 1938 waren de eerste veranderingen voelbaar in het leven van de Joodse bevolking in Tsjecho-Slowakije, maar ik had er nauwelijks erg in gehad. Ik leefde in het besloten wereldje van de dagelijkse zorg voor mijn school. Daar kwam bij dat het wel even duurde voordat die veranderingen voor de vierduizend Joden in Michalovce merkbaar waren, mede omdat wij in de meest oostelijke streek van het land woonden.

Nadat Tsjecho-Slowakije aan het einde van de Eerste Wereldoorlog was gesticht, had het zich ontwikkeld tot een van de weinige functionerende democratieën in centraal en oostelijk Europa. Dat bleef zo totdat Hitler in zijn expansiedrift razendsnel het Slowaakse deel van het land innam. Het was 1939. In een mum van tijd werd Slowakije een vazalstaat van nazi-Duitsland, met hulp van de nationaalsocialistische Slowaakse Volkspartij en een door de SS getrainde militie, de Hlinka-Garde. Al snel werd er een 'arisch beleid' gevoerd, kort daarna bekrachtigd door de Jodenwetgeving. De meeste Joodse artsen en advocaten werden gedwongen hun praktijk te sluiten. Uiteindelijk werden ook in Michalovce 436 Joodse bedrijven, tientallen landerijen en woonhuizen geconfisqueerd en in handen gegeven van leden van de Slowaakse Volkspartij en de Hlinka. Joden raakten hun banen kwijt, in het bijzonder degenen die in overheidsdienst waren, en Joodse kinderen werden van school gestuurd. Net als in Duitsland moesten de meeste Joden een gele davidsster dragen.

Om de een of andere reden mocht mijn schooltje wel open blijven; misschien omdat we een licentie van de inspectie hadden, of omdat er ook niet-Joodse kinderen les kregen. De merkbaarste verandering was dat het nu veelal vaders waren die hun kinderen elke dag kwamen halen en brengen, niet de moeders. Beroofd van hun werk en inkomen was dat allicht het enige dat hun nog een doel in het leven gaf. We vroegen enkel nog een bijdrage van degenen die zich dat konden veroorloven. Verder ging het leven zijn gewone gang. 's Avonds ging ik met vriendinnen – Joodse en niet-Joodse – naar de bioscoop, als ik daar de puf voor had. Als ik me al druk maakte om de geruchten, dan ging

ik ervan uit dat mijn positie als kleuterjuf me wel zou vrijwaren van eventuele problemen.

Thuis was er ook het een en ander veranderd. Alleen mijn jongste broer en ikzelf woonden nog bij mijn ouders. Max, mijn oudste broer, was in 1933 naar Palestina verhuisd; Ernest en Eugene waren vertrokken om met de Slowaakse partizanen de ondergrondse strijd te voeren tegen de fascistische overheersing.

Begin 1942 was ik, met Marta en haar echtgenoot, druk bezig met de voorbereidingen voor een grote poppenvoorstelling om het Joodse poerimfeest te vieren. We hoopten met die voorstelling de harten van de mensen wat te verlichten. Er moesten teksten geschreven worden, er moest gerepeteerd worden. Het was begin maart en ik herinner me het gelach en de kreten van plezier van de kinderen die de voorstelling bijwoonden als de dag van gisteren. Ons hart zwol van vreugde.

Het was zoals mijn moeder altijd zei: ‘Het is maar goed dat we niet weten wat ons wacht.’

De *nazi's kenden me bij naam* is het levensverhaal van de Joodse Magda Hellinger. Magda was 25 jaar toen ze gedeporteerd werd naar Auschwitz-Birkenau. Ze werd aangesteld als blokoudste, waardoor ze gedwongen werd beslissingen te nemen met afschuwelijke consequenties. Magda had de leiding over het beruchte Block 10, waar honderden vrouwen leden onder de medische experimenten die op hen werden uitgevoerd.

Magda's leven werd een balanceeract op het scherpst van de snede: met kleine daden van medemenselijkheid en moed redde ze talloze mensenlevens, maar liep daarbij voortdurend het risico om de verdenking van de ss op zich te laden en geëxecuteerd te worden.

Door haar innerlijke kracht en overlevingsinstinct lukte het Magda om een cruciale band op te bouwen met de vrouwen die zich onder haar hoede bevonden en zelfs met een paar beruchte nazi-officieren. Als een van de weinigen overleefde ze drie jaar concentratiekamp.

Deze indrukwekkende vertelling, gebaseerd op het persoonlijke verhaal van **MAGDA HELLINGER** en aangevuld met zorgvuldig onderzoek van haar dochter **MAYA LEE**, schept een indringend beeld van de moed en veerkracht van de menselijke geest. Het verhaal inspireert om te blijven geloven dat het goede zelfs in de meest vreselijke situaties kan standhouden.

NUR 402



9 789023 960799